

Akademie výtvarných umění v Praze
Studijní program Výtvarná umění
Ateliér nových médií / škola Tomáše Svobody

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Wake Up Slowly, Butterfly

Vypracovala: Edita Štrajtová
Vedoucí diplomové práce: MgA. Tomáš Svoboda, Ph.D.
Oponentka diplomové práce: MgA. Marie Lukáčová

Akademický rok 2020/2021

When the escalator was rising,
our eyes leveled with the second floor

for just a while;
we could see through the walls,
could get closer.

It was like to sit on a tulip bed
and realize
the violence of our own nostalgia.

Projekt *Wake Up Slowly, Butterfly* vznikl z dlouhodobé spolupráce s Barborou Volfovou a navazuje na témata z naší předchozí společné tvorby.¹ Při intenzivním vnímání prostoru, jenž tato instalace vytváří, a splynutí s ním, může vyvstávat otázka, kde se nacházíme. Instalace vytváří imaginární exteriér v interiéru, pomyslnou zahradu, jež od diváka vyžaduje blízký kontakt. Jednotlivé objekty instalace vycházejí ze sdílení našich dvou identit, osobních a kolektivních příběhů, osobních zkušeností s vnějšími vlivy i fiktivního zdání. „*Lidská paměť je nedokonalá, čas ji překračuje.*“² Nabízí tak interpretace paralelních příběhů vzpomínek a osobních rituálů.

Každý den jakoby šmátral nohou a hledal pod ní pevnou zem, zatímco pouze šlape do prázdna. V přísné linii vybudovaných struktur nad ním z každé strany stojí soudce a hodnotí, zda je tím, čím by být měl. Jakoby se vše důležité, co má prožít, odehrávalo vně něho. Jakoby byl definován pouhým nekončícím vztahováním se k tomu, co tu bylo dřív a tak přicházel o to, co teprve nastane. Chtěl se vymanit ze zajetí minulosti, a tak se ponořil do vlastních vzpomínek. Svět bez tradic, zdá se, pozbývá i času. Tvořen vnitřními pocity bývalými i přítomnými, přesto snad zachycuje něco generického. Není v něm jasné, co je subjektem a co objektem, co je iluzí a co realitou. Možná právě to, co nikdy nebylo, je víc reálným, než to, co je.

Při neustálém naplňování požadavků trhu vedle sebe stojí stálé proměňování se a trvalý tlak na normalitu osobnosti, osobnosti dobře přizpůsobené ustáleným společenským kritériím a jednající v jejich rámci, čemuž jsou podrobeny jak pracovní procesy, tak lidské vztahy. „*Žijeme v době, která je nesmírně rychlá. Mluvíme o době instantní, kde všechno musí být velmi rychle uděláno, rychle prožito, rychle zhodnoceno a odžito. Všechno musí být užitečné. A to je past, ve které se současný člověk nalézá, aniž o tom většinou ví.*“³ Tím opomíjíme vlastní intuici i zkušenosti, podněcované osobními příběhy, vjemy a zvědavostí. Objekty tak tvoří vrstvu námi zfalšovaných vzpomínek a přináší iluzi naší nové reality, která vychází z potřeby uniknout od roztržitého, chaotického a syntetického.

ZAHRAIDA

Budeme-li společně pokračovat v příběhu naší instalace, ocitneme se v zahradě – zahradě, která může být nádherná; dokáže uklidnit a umožnit relaxaci. Zahrady však také znepokojují

¹ V kombinaci digitálního a haptického, analytického a pocitového, minimalistického a barbarského, dvou pohledů v dialogu, vzniká zásadní pnutí neboli hranice. Ty jsme poprvé prožili na společné umělecké stáži v Portugalsku, kde spolupráce začátkem roku 2020 začala na plánované výstavě pro Casa da Prelada. Ta se bohužel nakonec neuskutečnila kvůli začínající pandemii viru CoVid-19. Ten provází celou naši dosavadní spolupráci, a tak určuje současné vymezování se v prezentaci i tématech. Přípravovaný projekt pro Casa da Prelada, *Somewhere in the Middle* (2020) byl však realizován a následně vystaven v rámci výstavní série *Where the Sun Sets and Where It Rises* (2021), jehož jsem spolu-kurátorkou s Lindou Vondrovou v pražské Jedna Dva Tři Gallery. Projekt byl součástí výstavy PROLOGUE (17.5. 2021 – 28.5. 2021) a CHAPTER 1 (31.5. 2021 – 11.6. 2021).

² BOHUMIL, Ždichynec. *Známe sami sebe?: Člověk v zajetí moderní civilizace*. [online, epub] Grada Publishing a.s. 165 s., ISBN 9788027190300. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=pUc-DAAAQBAJ&lpg=PA172&dq=backster%C5%AFv%20efekt&hl=cs&pg=PA179#v=onepage&q=becker%C5%AFv%20efekt%20&f=false>

³ TITLBACH, Filip a Anna HOGENOVÁ. „Dnešní člověk žije v předběhu, nepatří mu přítomnost,“: říká filozofka Anna Hogenová [Radio Wave online, podcast]. 5.3.2019 [cit. 2021-8-10]. Dostupné z: <https://wave.rozhlas.cz/dnesni-clovek-zije-v-predbehu-nepatri-mu-pritomnost-rika-filozofka-anna-hogenova-7778313>

a provokují. Napětí mezi růstem a úpadkem, informovanost, nevědomost, stagnace a život, odkrývají vnitřní konflikty zahrady.

V roce 1979 vytvořil Stevie Wonder původní soundtrack k dokumentu Walona Greena *The Secret Life of Plants*, podle stejnojmenné knihy Petera Tompkinsa a Christophera Birda (1975). Ten vypráví příběhy vědců, kteří experimentovali s myšlenkou, že rostliny jsou živé, dýchají a komunikují. Jsou obdařeny osobností a atributy duše. Backsterův efekt⁴ popisuje skutečnost, že rostliny mají paměť, záměry a smysl pro zkušenost. Navzdory nedostatku nervového systému a mozku jsou rostliny vnímavé, cítí radost a bolest a dokáží to sdělit. Zahrada je tedy místem, kde se odehrávají různá dramata v rámci umělého ekosystému řízeného zahradníkem. Je to neustále se měnící dílo, jehož tvůrce se musí přizpůsobit rozmarům počasí a přírodním rytům. Spíše než tvorbou by se to dalo nazvat směřováním. Zahrada je čímsi přirozeným, zároveň uměle vybudovaným, co žadoní po svobodě. Na jedné straně samozřejmým a snadno srozumitelným, na druhé však něčím navýsost komplexním a obtížně uchopitelným.

„Zahrady jako záměrné produkty lidské činnosti kolísají mezi ideálním tvarem a přírodními procesy, jež jsou sice hlavními prostředky k jeho realizaci, zároveň však tento tvar neustále ohrožují a mění. Zahrady nejsou jednoduše nikdy 'hotové', porovnáme-li je s ostatními lidskými produkty. Zahrnují – právě pro zmíněnou intenzitu střetávání přírodního a kulturního – příliš mnoho nevypočitatelných, nahodilých faktorů. Jak uvádí Hunt, právě proto, že jsou zahrady touto spleťou směsí přírodního a kulturního, reprezentují či vyjadřují nejlépe životní podmínky lidských bytostí, rovněž zvláštních, nikdy ne zcela hotových, záměrných i nezáměrných kombinací přírody a kultury.“⁵

Instalace pracuje se zahradou jako s metaforou na rozhraní mezi snovou fikcí a každodenní realitou. Ta vychází z pocitu, který nám často nedovoluje vidět, že jako lidský druh neexistujeme vně, mimo přírodu a její procesy, ale právě naopak. Jsme její součástí. Je vyjádřena snaha prolomit iluzi osamocенého individua bez vztahu ke zbytku světa. Výsledkem je tedy křehká rovnováha a neustálé balancování.

Ideální prostředí pro plné vnímání instalace *Wake Up Slowly, Butterfly* je uvnitř objektu zavěšeného u stropu. V tomto prostředí se dokážeme přenést do tichého místa, pomyslného úkrytu před vnějším světem, kde neexistují špatná rozhodnutí, kde je možné na chvíli vytěsnit okolní realitu, a tak uniknout do okamžiku, který funguje jako zakletý v čase. Moment, jenž trvá věčnost a zároveň jen krátký okamžik, kdy máme vše pod vlastní kontrolou a necháváme se jí vést s lehkostí, jednoduchostí, důvěrou, jež nám pomáhá se pustit. Funguje zde spolupráce smyslů. Smysl pro údiv bez následků. Je to místo, kde se můžeme cítit naživu. Únik, ponor kamsi do hloubky, do neprobádaných míst, bezpečného úkrytu – jistoty. Avšak i zdánlivě bezpečný úkryt má svá úskalí. Přichází tak otázka: Je ta pevnost opravdu bezpečná? Opravdu přináší stabilitu?

⁴ Backster dospěl k závěru, že rostliny mají nějaký dosud neobjevený smysl (nazýval ho „primární vnímání“), který dokáže detekovat lidské myšlenky a emoce a reagovat na ně.

BACKSTER, Cleve. *Primary Perception: Biocommunication with Plants, Living Foods, and Human Cells*. První. vyd. University of Virginia: White Rose Millennium Press, 2003. 168 s. ISBN 0966435435.

⁵ STIBRAL, Karel, Ondřej DADEJÍK a Jan STANĚK. *Zahrada: Přirozenost a umělost*. Druhé vydání v českém jazyce (první elektronické). Praha: Dokorán, 2012 s. 19-20 [cit. 2021-8-11]. ISBN 978-80-7363-519-0. Dostupné z: <https://www.dokoran.cz/1373449913.pdf>

Nebo se stává výzvou k akci, kde i sofistikovaný jedinec, jež je příliš stabilní, jehož síly jsou teoretické a nevyzkoušené, musí nakonec opustit či rozbořit svatyni, pevnost, aby otestoval výhled (postoj v divokém světě za zdí) brankou? – Tedy ten, kdo je ukrytý a neměl možnosti vyzkoušet své síly, musí pevnost opustit?

KRTEK / OCHRANA OCHRANY

Tématem instalace *Wake Up Slowly, Butterfly* je převážně bezpečí a jistota. Z mnoha literárních ztvárnění zde uvedu právě postavu blíže neurčeného zvířete – řekněme mu krtek, který vykopává propracovanou podzemní pevnost – bezpečné útočiště, aby se bránil před nepřítelem. Jedná se o jeden z Kafkových příběhů, napsaný v letech 1923 až 1924, *Doupě*. Doupě je krtkovým domovem, ale také mnohem více. Je s ním spjato, je jeho životním společníkem. A někdy se zdá, že tvoří dokonalý pár. Text se skládá z nepolevujícího monologu vypravěče, jehož horečná racionalita a spekulativní vůle nikdy neutichají, ani když o odpočinku a tichu uvažují.

„ZBUDOVAL JSEM SI DOUPĚ a zdá se, že se povedlo. Zvenčí je vlastně vidět jen velká díra, jenže ta ve skutečnosti nikam nevede, už po několika krocích se narazí na přirozenou pevnou skálu. Nechci se vychloubat, že jsem tuto lest provedl úmyslně, je to spíš zbytek jednoho z mnoha marných stavebních pokusů, ale nakonec se mi zdálo výhodné nechat tuto jednu díru nezasypanou. Jistě, leckterá lest je tak rafinovaná, že se sama zahubí, tohle já vím líp než kdo jiný, a určitě je taky troufalé touto dírou vůbec někoho upozorňovat na možnost, že je tu něco, co by stálo za bližší zkoumání. Ale nezná mě, kdo si myslí, že jsem zbabělý a že jsem si snad založil doupě jen ze zbabělosti. Asi tak tisíc kroků od této díry je vlastní vchod do doupěte, zakrytý vrstvou mechu, která se dá zvednout, je tak zabezpečený, jak jen lze na tomto světě něco zabezpečit, pravda, může se stát, že někdo na ten mech šlápne nebo o něj zakopne, pak je cesta do mého doupěte volná, a komu se zachce – ovšem pozor, k tomu je také zapotřebí jistých nepříliš běžných schopností – může proniknout dovnitř a navždy všechno zničit.“⁶

V jednom okamžiku krtek doslova obejme noru, její vnější stěny vnitřní komory, nory v noře, kterou nazývá *hradní nádvoří*. Přesto tento akt prozrazuje bolestivé rozdělení. Doupě, které ho má chránit, ve skutečnosti znásobuje možná nebezpečí. I přes jeho úsilí nelze obranu nikdy zdokonalit, vždy je třeba udělat více práce a čelit novým hrozbám; vytoužený mír je neustále odkládán.

Z nory se stává něco jako krtkovo ochranné brnění, druhá kůže. Slouží to však jen k tomu, aby byl nově zranitelný, protože jakákoli rána doupěte ho bolí, jako by byl sám zasažen. Doupě je najednou on sám, jeho nejbližší společník a jeho ďábelský nepřítel.

Samotná ochrana potřebuje ochranu. Musí být zajištěna bezpečnostním opatřením. Přesto jsou i krtkovy meta-obranné plány nakonec marné, protože Nepřítel je již uvnitř. Zlo proniklo do nory v podobě přetrvávajícího hvízdavého zvuku, mírného, ale extrémně rušivého, jenž nemizí. Hluk přivádí krtka k šílenství a ten se bezúspěšně snaží vymyslet způsob, jak najít

⁶ KAFKA, Franz. *Doupě: Der Bau* [online, epub]. V Praze: Argo, 2009 [cit. 2021-8-10]. str. 2. Kanapka. ISBN 978-80-257-0180-5.

jeho zdroj. Během zběsilého procesu napáchá na svém pečlivě budovaném příbytku škody svým rytím, aniž by si to ve svém běsu uvědomoval.

Jsme rozděleni mezi vnitřkem a vnějškem, soukromým a veřejným, domem a krajinou. Vnitřkem samotné nory, svatyní a vnějším labyrintem. Mezi těmito dvěma je však chodba, dutina. Prostor mezi stěnami, jenž je pro krta nejcennějším příbytkem. Nenachází se uvnitř ani venku, ale v nulové zóně, která leží na samé hranici mezi zvukem a tichem, bliká na okraji, mezi bytím a nebytím.

Instalace *Wake Up Slowly, Butterfly* se inspirovala v návratu k sebepoznávání – *uvlastnění* ⁷, který může poukazovat na transformující vztah k přírodě i všemu, co z ní pochází. Je zde důraz na důležitost křehkosti kontextu a sílu spolupráce. Být připraven žít pravdivě - být sám sebou - otevřít se svým emocím. S Bárou nahlížíme na přírodu jako na posvátné místo, prostor určený pro chvíli rozjímání. Naslouchání svému nitru, naslouchání jeden druhému, schopnost sebevyjádření a nacházení vzájemné komunikace s okolním světem – touha nalézt cestu k opětovnému spojení v jednotě i kolektivitě, a to skrze sebepoznání – probuzení – *uvlastnění*. To vše stojí vedle individualismu a naší neustálé potřeby jistot. Tak jako krtek v Kafkově Doupěti, tak i my potřebujeme vytvářet neustálá opatření, ochranu svého již chráněného území, takzvanou jistotu, která nám brání v posunu dál. I v příběhu krta však existuje moment, kdy prožívá jakési usmíření, tedy dosáhl fáze, kdy už nechce mít jistotu. Nezná záměry ani touhu nepříjemného nepřítele v podobě pískavého hluku, ale může s tím nevědomím také žít a nenechat se jím úplně zahltit ani paralyzovat.

Jako zahrada a doupě, dva protiklady, jež se doplňují (otevřený prostor a vnitřek), má instalace *Wake Up Slowly, Butterfly* svůj vnitřní život, který probíhá v přímé reakci na okolní svět, ve kterém existuje – nitro a vnějšek.

INSTALACE

V instalaci se opakují převážně dva materiály. Kov a přírodně barvený lněný textil. Ve svém procesu jsme s Bárou Volfovou chtěly experimentovat s textilem. Oživit tradici tisíciletého barvení rostlinami, tedy převážně květy a plody. Život s rostlinami je součástí našeho každodenního života už od dětství. Už jako malé nás naše touha po praktických zkušenostech a zvědavost zavedla do situací, kdy jsme si s nimi mohly u babičky na zahradě hrát, pak zpracovávat a následně se skrze ně uzdravovat. Tato činnost v rámci projektu *Wake Up Slowly, Butterfly* se možná právě proto stala určitým druhem našeho uzdravujícího transformujícího rituálu. A to ať už skrze samotný sběr, tedy chození do přírody pro malířský materiál, kde jsme mohly skutečně zažít neustálou změnu počasí a radost z nalezení plodu, květu či rostliny, až po sušení a samotnou přípravu barvicí lázně.

⁷ *Uvlastnění (das Er-eignis) tedy znamená být u sebe v průběhu a v přimknutí, ovšem být u sebe zde znamená být i u bytí. Jednoduše řečeno: bytí a myšlení jsou totéž, zcela v parmenidovském smyslu.*

O to tu jde! HOGENOVÁ, Anna. „Co je to jednoduchost?“ [online esej]. [cit. 2021-8-10]. Dostupné z:

https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/507581/mod_resource/content/1/Anna%20Hogenov%C3%A1-1-Co%20je%20to%20jednoduchost.pdf

„Smysl rituálu je aktualizován ve chvílích nejistoty, při ztrátě životní rovnováhy, v mezních životních okamžicích.“⁸

Projekt by se dal rozdělit na tři instalace/části. První část se skládá ze dvou houpacích sítí, kokonů či hamaků, z námi přírodně barvené textilie, z nichž jeden má v sobě integrovaná lana, kterými se může návštěvník uvnitř svázat jako do korzetu či svěrací kazajky. Tyto sítě jsou instalovány horizontálně, vedle sebe, ve výšce čtyř metrů. K těmto kokonům vedou dvě cesty, tvořené autorskými úchyty z kovu, jež jsou inspirovány lezeckou stěnou. Druhou část tvoří autorská báseň na zdi, kterou v této teoretické části představuji na úplném začátku dokumentu. Tu doplňuje kovový paravan, jenž postrádá svůj účel: objekt nemá výplň, a tedy neslouží k přepažení prostoru v případě, že se potřebujete schovat a nabýt dojmu, že jste sami. Třetí a poslední částí jsou dva panely kovové konstrukce, potažené přírodně barvenou textilií. Za těmito panely se nachází zdroj intenzivního šelestu motýlích křídel, vycházející ze směrových reproduktorů, jež dokáží přenášet zvuk pouze k posluchači, na kterého jsou namířeny. Těmto panelům s Bárou říkáme protihlukové, protože křídla nočních motýlů pohlcují zvuk, díky svým chloupkům a šupinkám na pružné bláně. Chrání tak motýla před netopýrem, který vidí svou oběť jen velmi špatně a je závislý na odražených ultrazvukových signálech.

PROCES

I sing for the muses and myself.

Proces spolupráce se pro mě stal velmi důležitým. Zajímá mě na tom především situace, kdy upravuji vlastní představu nebo obraz, který si v hlavě tvořím. Naše dva přístupy s Bárou pak umožňují posun kupředu. Spolupráce nám pomohla zbavit se stresu z případných reakcí. Pomohla nám s vírou v sebe sama. To, že se naše práce líbí nám, nám najednou stačí. Víme, že se nemusí líbit někomu jinému, třeba jen proto, že k tomu přistupuje z jiného kontextu.

Stále nemáme úplně definovanou metodu práce. Náš způsob se však snaží být intuitivní a vychází skrze společné dialogy. Pracujeme se symboly, vyjadřujeme se v metaforách, vycházíme ze zkušenosti. Druh romantické reality, prvotní místo konce a začátku. K tvorbě přistupujeme sebe-terapeutickým způsobem, téma duševního zdraví proniká skrze obsahovou stránku také do té formální. Tematický základ našich instalací má tedy autobiografický původ, jenž je postupně abstrahován v obecnější náměty, k nimž se lze vztáhnout i bez znalosti původních situací. Je zde tedy možnost volné interpretace i v rámci své vlastní, osobní historie.

Naší běžnou praxí je, že si vytváříme představu o prostředí, příběh a pocit z něj, skrze který rozklíčováujeme témata, jenž jsou nám blízká. Dříve jsme měly zdání, že musíme být neustále poplatné logice a racionalitě, což nás svazovalo.

⁸ BOHUMIL, Ždichynec. *Známe sami sebe?: Člověk v zajištění moderní civilizace*. [online, epub] Grada Publishing a.s. 179 s., ISBN 9788027190300. Dostupné z:

<https://books.google.cz/books?id=pUc-DAAAQBAJ&lpg=PA172&dq=backster%C5%AFv%20efekt&hl=cs&pg=PA179#v=onepage&q=becker%C5%AFv%20efekt%20&f=false>

Hranice potřebujeme, ale nestanovujeme je násilně, nechceme prozrazovat divákovi celou pointu, spíše dojem, za kterým se však skrývá dlouhý proces a pevná pravidla. Schopnost naší práce uvolňovat témata pro nás ale zároveň neznamená, že je dokážeme všechna interpretovat. Vytyčení bodu A a bodu B. Omezení jsou obtížná, ale jsou účinná, i když je nutné stanovit limity i při omezení. Získáváme význam pouze tím, že se obklopíme těmito omezeními a samy si určíme, jaké jsou naše povinnosti. Analogie omezeného jezera a nekonečné vody: jezero je něco omezeného. Voda je nevyčerpatelná. Jezero může obsahovat pouze určité množství nekonečného množství vody – to je jeho zvláštnost.

Za závěr bych chtěla poděkovat všem, kteří mi pomohli s přípravou a realizací této práce. Především spoluautorce Barboře Volfové vedoucímu práce Tomáši Svobodovi, Jaromíru Pesrovi, oponentce práce Marii Lukáčové, konzultantce práce Magdě Stanové. Dále Anette Mona Chise, Lindě Vondrové Tomáši Ročkovi, Lindě Keršnerové a dalším.

LITERATURA:

TITLBACH, Filip a Anna HOGENOVÁ. „Dnešní člověk žije v předběhu, nepatří mu přítomnost,“: říká filozofka Anna Hogenová [Radio Wave online, podcast]. 5.3.2019 [cit. 2021-8-10]. Dostupné z: <https://wave.rozhlas.cz/dnesni-clovek-zije-v-predbehu-nepatri-mu-pritomnost-rika-filozofka-anna-hogenova-7778313>

BACKSTER, Cleve. *Primary Perception: Biocommunication with Plants, Living Foods, and Human Cells*. První. vyd. University of Virginia: White Rose Millennium Press, 2003. 168 s. ISBN 0966435435.

STIBRAL, Karel, Ondřej DADEJÍK a Jan STANĚK. *Zahrada: Přírozenost a umělost*. Druhé vydání v českém jazyce (první elektronické). Praha: Dokořán, 2012 s.19-20 [cit. 2021-8-11]. ISBN 978-80-7363-519-0. Dostupné z: <https://www.dokoran.cz/1373449913.pdf>

KAFKA, Franz. *Doupě: Der Bau* [epub]. V Praze: Argo, 2009 [cit. 2021-8-10]. Kanapka. ISBN 978-80-257-0180-5.

HOGENOVÁ, Anna. „Co je to jednoduchost?“ [online eseje]. [cit. 2021-8-10]. Dostupné z: https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/507581/mod_resource/content/1/Anna%20Hogenov%C3%A1-Co%20je%20to%20jednoduchost.pdf

BOHUMIL, Ždichynec. *Známe sami sebe?: Člověk v zajištění moderní civilizace*. [online, epub] Grada Publishing a.s. 179 s., ISBN 9788027190300. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=pUc-DAAQBAJ&lpg=PA172&dq=backster%C5%AFv%20efekt&hl=cs&pg=PA179#v=onepage&q=becker%C5%AFv%20efekt%20&f=false>

BERGER, John. *Ways of Seeing* [television series]. BBC Two, 1972 [cit. 2021-8-10] episode 1, 2,3,4. nahrál tw19751 Dostupné z: https://www.youtube.com/results?search_query=ways+of+seeing